

ALIMARA

UNA CASA DEL CARRER MAJOR (I) LA FAMILIA MUNDINA

per Vicent Gil Vicent

Al carrer Major no hi ha cap palau. Menys hi trobareu la casa natalícia de don José Joaquín Polo y Bernabé. I tampoc no hi cerqueu, fins a la cantonada del carreró d'Insa, cap "casino recreativo".

La casa de la que vos vull parlar és la més aplomada del carrer i, encara avui, la més ben posada de totes les que es fan i de les poques que no s'han desfet. Exteriorment, són pocs els elements que atrauen l'atenció del vianant: la portada de pedra de Borriol o, potser, els balcons i, com no, l'escut (raó convincent del poder econòmic d'aquell botifler de la Vila que va manar bastir l'edificació al primer buf després de la Nova Planta); és a l'interior on cal cercar el mèrit: l'entrada d'on arranca l'escala que puja a una planta noble amb moltes sales (salons, en diuen, per gal·licisme probablement, més que no per castellanisme) en les quals encara hi ha record del seu patriarca distant i sorrut; de l'hereu, "hidalgo de sangre y Solar conocido"; de mans fines de didal i agulla, maridades amb gent rica forastera de caça i tresillo allà per bancals de Penyagolosa; de monges sense convent; de fadrina de casa bona; de republicans i

maçons i de falangistes de "glorias imperiales". A les seues cambres, molts dels que avui llegiu aquestes planes, aprengueren a manar recitant allò de l'"Espíritu nacional" o fent el "Servicio Social" i, els més, a jugar a vint-i-punts canviant de torn cada cinc. Des d'elles ens vam deixar encissar per aquella ràdio de "disco dedicado". I en una, amb armari ple de fitxes i expedients d'esperances truncades, algú, pels voltants dels anys 1972 i 1973, va escriure un "Aviso para navegantes", èxit clamorós a certa premsa nacional i malson dels meus enyorats amics de temps passat.

Certament, la història d'una casa son records on cal buscar el nom de les coses. I què seria un poble sense cases?.

1.- El patriarca Andrés Mundina Notari.

La casa de don Andrés tenia més calaixeres panxudes, més llits de capçalera i més aparadors amb marededéus vestides damunt la calaixera que la de tot el veïnat a migjorn del carrer Major. Tot i ser casa d'entrada de carro, feia no se què d'entrar-hi en espartanyes.

Per dir-ho d'un sol cop, don Andrés era senyor de cap de taula. Allà era a la cadira de respall alt com un tron, presidint la cerimònia del dinar, amb el mossen a la dreta, la vella a la esquerra i la dona aqueferada amb les minyones.

Alt o baix, més gras que prim, tot patriarca pairal era distant i sorrut. Feia l'amistat a la vella i al retor, no besava mai la dona i es feia fer l'amistat (besar reverentment la mà) pels fills, que el tractaven de vós. Gastava poques paraules. Davant d'ell, tota la casa baixava la veu, i, de fet, era tant sols un tímid que mai no havia pogut vessar tendresa.

A don Andrés Mundina, malgrat la seua fidelitat al Borbó, aquell 12 de gener del 1706 també li cremaren la casa. Però vingueren corregidors i manefles de fora i encara no s'havien apagat les espurnes "de los más preciosos papeles de sus ascendientes" quan, el 21 de juny del 1707, "don Antonio del Valle, Mariscal de Campo y Gobernador de Castellón, nombre a don Andrés Mundina, Gobernador de la villa de Nules, Gefe y Caudillo con las facultades necesarias para perseguir Migueletes, Foragidos y Delinquentes Divagantes" (1). Des del primer moment, amb la seua gran capacitat de treball, va començar a adquirir prestigi com a expert en "el modo castellano". Va impressionar antics companys del 1702, acostumats a deixar-li sentir la seua influència als Consells forals, fent retret de passades veleitats austra-

cistes i convidat de comprar tranquil·litat a canvi de bens i riqueses. Cal, també, reconèixer a don Andrés com l'iniciador d'una nissaga de defraudadors a Hisenda mitjantçant la compra de patent de *Familiar del Santo Oficio de la Inquisición* (1713).

Precoçment elogiats, fou nomenament *alcalde* (1718) "cuyo título le fue concedido por haver dado muestras de buen Vasallo afecto a la casa del Señor Don Felipe Quinto".

La casa va començar a quedar-se menuda, calia bastir-ne una de nova. Don Andrés anava forjant la idea d'aquesta nova casa amb "entrada carrozera" d'on arrencara l'escala que pujaria a la planta noble, amb tapisos de bona fàbrica, salomons venecians, parets entapissades de domàs i sòls de manises, quadres bons i dolents (com correspon a un senyor i no a un col·leccionista), biblioteca i arxiu on per esdevinidora memòria "convence aún más al concepto de Noble de esta familia de los Mundinas, si atendemos a los honores y Privilegios, que obtuvieron".

Des d'aleshores, ell mateix va anar donant ins-

truccions perquè s'edifiqués aquesta nova mansió en l'incipient carrer Major foraviler del Raval de Castelló. Però, don Andrés va morir un vespre d'hivern voltat de dona, filles, néts, nétes, besnéts, besnétes, mossen i notari, que a cau d'orella escrivia amb fruïció: "... y en fuerza de Vínculo a mi hijo don Joaquín Mundina, ciudadano, una Heredad sita en término de la villa de Burriana, con su torre y Hermita de Santa Bárbara y San Juan que se dize missa en ella todos los domingos y días festivos que en los antiguo se llamaba Vilaseca y un campo que hay detrás de ella (que) se llama por tradición el Tros del Temple y aora se intitula la heredad de los Mundinas".

Amb la mort, l'esperit l'hi va tornar a dur records de dies procel.losos, de temporal, i calmes interminables que aturaven el xabec, i va tornar a ésser atent a l'eixàrcia ferma, al vent i a la manobra. Car, com oblidar el salobre de la mar?. Com oblidar la mar i les illes al voltant de les quals el seu pare, el mercader Juan Mundina, va teixir una llegenda fascinant que ha sobreviscut al pas del temps?.

Amb l'últim alè, posseït per la mar, va fer jurar al seu fill Bartolomé que la nova casa tindria fidel record del veritable origen o la fascinant llegenda de la fortuna dels Mundina.

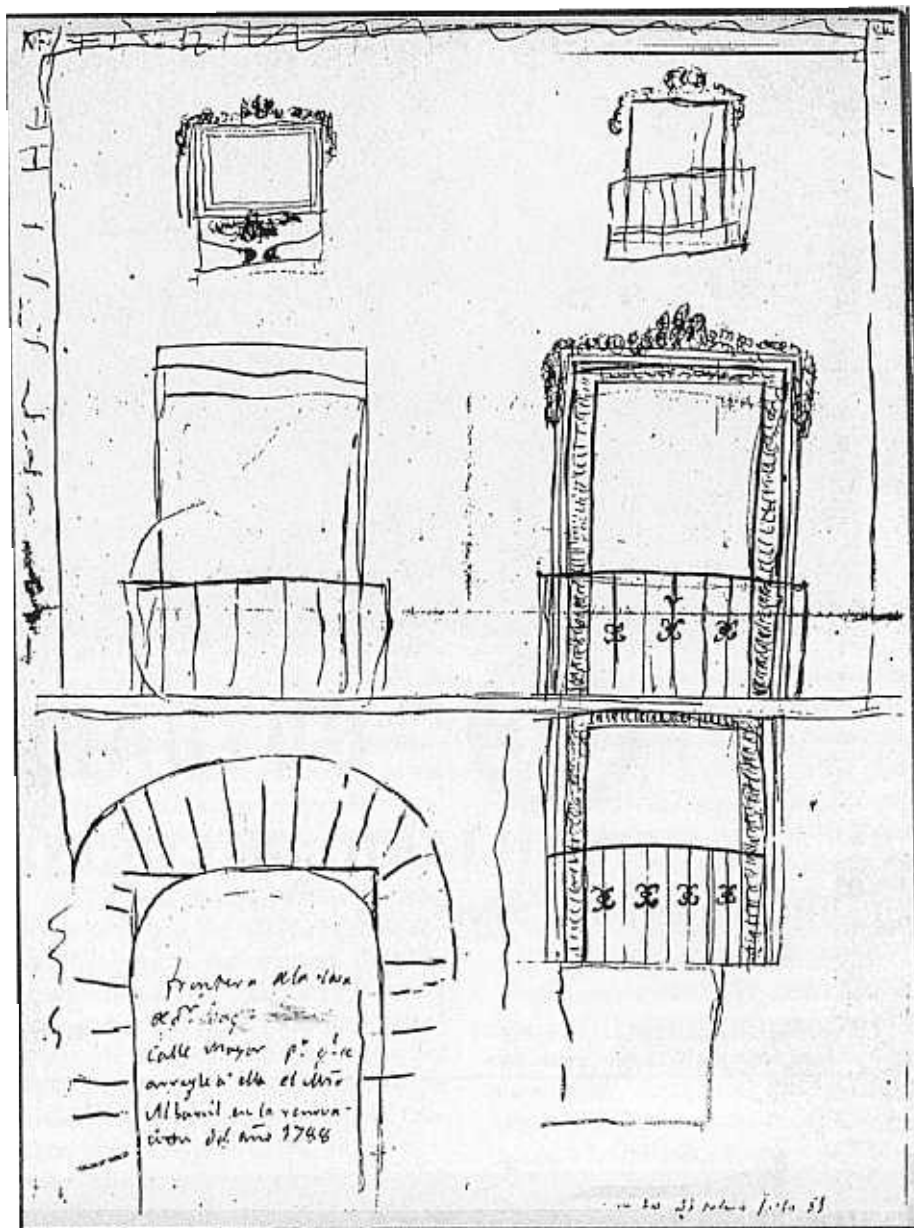
2.- L'hereu "hidalgo de sangre".

Des de sempre, i sobre tot al segle XVIII, la història dels senyors es una història d'hereus.

L'hereu, el primer fill mascle, ja naixia marcat fins amb el nom. S'havia de dir com l'avi de la casa. Vet ací que l'hereu de don Bartolomé Mundina y Porcar, *Ciudadano de Inmemorial, Familiar de la Inquisición* (1748), *Regidor perpetuo* "por gracia especial de Su Magestad" (1741-1743), "Capitán de una Compañía de Milicias de esta Villa establecida para la Guardia y Custodia de la Marina" (1744) i *Alcalde* (1748, 1755), el van batejar amb el nom de Joaquín Mundina y Roig.

L'hereu estava marcat, mai no era com els altres germans. Gairebé amb les primeres paraules ja sabia que era l'hereu. El pare li feia sentir l'esperit i l'orgull de classe. La primera "màxima" que aprenia era: "No són els drets, ni la riquesa allò que fa els nobles sinó les diferències". Encara no sabia la lletra just per fer comptes quan va voler fer perdurable la casa i el nom: "Que la familia de los Mundina es antiquísima en Vilareal y distinguida pues como tal fue insaculada para los Sorteos de Jurados de dicha Villa y en la Bolsa de Ciudadanos (que en tiempos de los abolidos fueros solo se permitían serlo a los de Familias caracterizadas y de mucho lustre)". Quan ja era casador, com que ningú no tenia somnis romàntics, mai es va preguntar si estava enamorat. Casar-se era una servitud de la casa. "Los enlaces que han tenido con las familias mas distinguidas Nobles, como las de Nicolau Porcar Gamboa, Roig Marco, Mas y Lloris, Guiner, Antillon Rubio y Matheo, habiendo casado las hermanas de mi parte con Don Nicolás de Vera, Capitán y Don Joseph Bonet, antes Gosalvo, que ambos son Nobles y Casas Ilustres" (2).

Els Mundina y Porcar y Roig i els Giner de

Esbós d'ornamentació de façana al segle XVII.

Bou y Cabanes, aconsellats per capellans, començaren els tractes del casori. Tot va anar com calia, després de les degudes consultes al canonge de confiança, els quatre vells, la parella i potser el parell de capellans van anar a fer capitols matrimonials a cal notari.

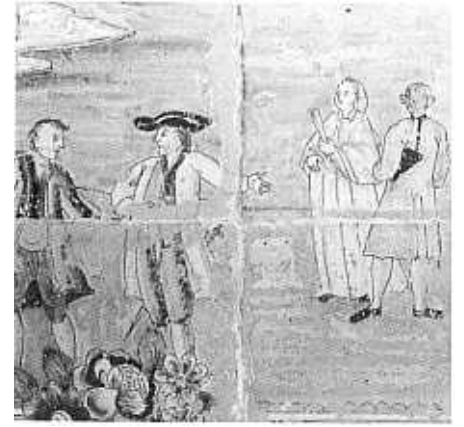
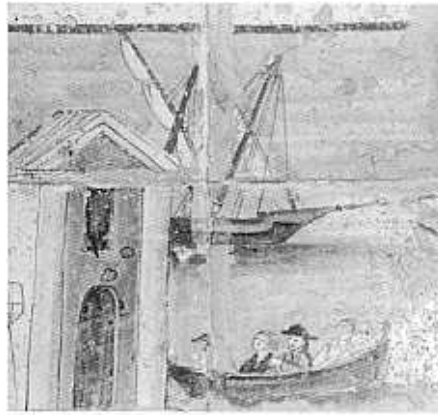
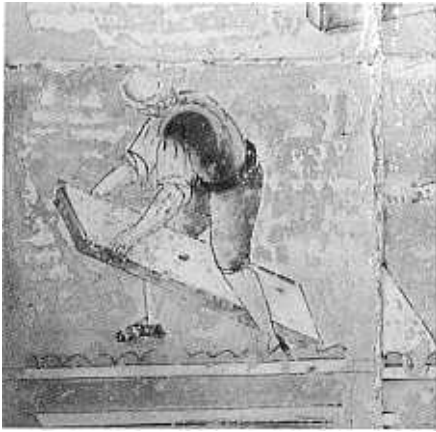
Els capitols establien el dot de donya Perpètua. També establien que "por lo mismo de ser familia Noble los Mundina" don Joaquín Mundina y Roig debía repuntarse por Hidalgo de sangre y Solar conosido, mandando en su virtud que se le guardasen todas las prerrogativas y excepciones propias de los Nobles". Fet el casori, don Andrés es va veure assistit per uns moments d'inspiració que evocaven la finor de les puntes del coixí. Calia aconseguir efectes de molta aparença per ser hidalgo. Calia tindre casa nova i gran al carrer Major, on fos públic i notori "que siempre que havia transitado alguna persona de alta gerarquia por dicha Villa y el Ayuntamiento de ella havia querido aposentase en casa de distinción, no encontrando otra demás que la de don Joaquín Mundina, havia pedido permiso a este si queria favoreserles en que aposentase en su casa la tal persona, y que habiendo dado él permiso havia posentado... se hizo así quando pasaron el Cardenal Solís y el Marques de la Mina".

Aquella era "una casa con su carrozera en frente y dos casitas anexas de habitación para los criados" (3), amb l'escala que puja a la planta noble, amb tapissos de bona fàbrica i sales amb sòls de manises. En la més gran trobareu l'episodi al voltant del qual els Mundina van temptar la fortuna de la mar.

El mercader Juan Mundina va invertir tots els seus magres diners, aquell any de fam, amb "motes" sobre la càrrega del llaut "Santo Cristo". Quan després d'atzarosa singladura amb temporals, pestes, focs a bord i embarrament, va arribar al Grau, farcit de càrrega de Marsella i Gènova, la roda de la fortuna va capgirar-se per sempre més per Juan Mundina. D'aleshores ençà els Mundina van ser "de noble estirpe".

3.- La senyora i els Polo de Bernabé.

Doña Francisca de Paula y Mundina, després de passar per les monges, es va fer senyoreta amb posats de miraminomtoc, sabia brodar coixins, pendons de processó i quadres de sants i santes amb llegendes en castellà i fins potser tocava el pianoforte, sabia vestir-se de senyora amb el cap dret, brandant arracades de penjolls, director espiritual i *Kempis*. Les seues mans eren de didal i agulla. I estava decidida a caçar hereu, no era el

Detalls del paviment al saló de la casa, fent referència a les activitats navieres dels Mundina.

cas de restar a casa envellit-se erta i dreta.

Tot i senyores, les mans del home eren mans de camperol dels bancals de Penyagolosa. De casa pairal, ell també, amb escut, don José Joaquín Polo de Bernabé y Fabra, fill del doctor don José Joaquín Polo de Bernabé y Arapunte y de doña Josepha Maria Fabra, va donar bon passar i bon llustre a doña Francisca. Dos fills militars, don Luis i don Manuel Maria i una filla, doña Mariana ben maridada a Morella amb don José Agustín de Bas (4). Concenció de que en terra forastera calia "atender al nacimiento, calidad y esplendor de la Familia", no va dubtar en comprar-hi tot el pany de cases del carrer Major al frontal de la casa d'ella. I la gent va començar a parlar del carrerò de Polo (5).

Va pensar en fer nova casa gran i lluida, però pràctic com era, don José Joaquín no estava per gaires orgues, passava llest amb les llaurades, l'escopeta, les cartes, poca lletra i just de números però sense envitricollar-se amb el dret de contractes i arrendament de la terra amb masover, parcers o mitgers. Tot era qüestió de contractes.

Abarrotat de bens de secà va saber guanyar-se llesca a llesca voluntats de renom i fortuna incerta. L'any 1800, fets capítols matrimonials amb doña Francisca Paula Mundina amb tots els ets i uts, en el qual valia més la lletra escrita que la paraula donada, don José assegut al cap de taula es va sentir el rovell de l'ou mirant-se aquelles rajoles de Manises decorades amb vaixells farcits de blat.

Ell tornaria a donar-li solidesa i crèdit a aquella casa blasonada amb un món. Car el seu blasó, ensenyava a comprendre el significat de les torres com escut d'armes i explicar-les atenint-se a unes regles i uns termes més apropiats als Mundina mercaders que als Mundina hidalgos.

Però serà el seu fill, don Manuel María Polo de Bernabé, *Capitan retirado de Guardias Valonas* qui, de 1818 a 1823, amb fort capital i aveinat a València on es relacionà amb gent de la Junta de Comerç i de la *Sociedad Económica de Amigos del País*, comprega que per ampliar el seu capital calia nova empena i decidides inversions. S'espavila per poder protegir les seues noves propietats: la casa del carrer Major, "proveniente de la herencia de mi madre doña Francisca de Paula Mundina", estimada en 4.618 llibras, i "un huerto separado de veinte y dos anegadas y otra casa anexa al

mismo (Hort de Polo) que como propiedades libres posee en Villareal y adquirí en capital de once mil setecientas cinquenta libras" (6). I per això, no dubta en permutar el "vínculo" que pesava sobre les propietats del seu pare (7) "de una esfera, calidad y circunstancias muy deterioras" per un nou vincle sobre les noves propietats de Vila-real molt més rendibles.

L'any 1843 la casa fou heretada pel tinent d'alcalde de València, don José Maria Polo de Bernabé Fabra y Borrás. Diputat a Corts (1846-78), secretari i vice-president del Congrés, senador (1881), el nou propietari poc va ocupar la casa n.º 46 del carrer Major, car les obligacions polítiques a Madrid i, més aviat, l'enfrontament obert que mantenia amb els partidaris del governador Campoamor tancaven les portes de la Vila a Polo.

L'enfrontament de Polo amb Campoamor va arribar fins el punt que l'any 1848 cert article publicat a *La España* per Madranmay, amb seudònim, en el qual atacava virulentament el governador de Castelló, Ramón de Campoamor, va ser atribuït pel poeta a José Polo i Joaquín Marco, als que va dedicar un fort "comunicado en que de la manera más chocarrera llenaba de insultos". La resposta de Polo no es va fer esperar a les fulles del *Diario Mercantil* i de *l'Heraldo* i la qüestió va acabar amb duel a pistola, l'1 de novembre. "Polo ha disparado un tiro bien dirigido pero únicamente algo de tierra ha llegado al Gefé (Campoamor) y este ha disparado su Pistola al ayre, con lo cual parece que Polo ha quedado satisfecho pero no contento, pues estaba empeñado en que se lo disparase" (8).

Eixos anys les coses estaven fosques per a Polo, els amics de Campoamor no oblidaren fàcilment l'incident. A més el 1848, "El Capitan General dió a Llorens de Villarreal la orden para limpiar este País de Ladrones y Asesinos, o llámese carta Blanca para concluir dichos viciosos. Yo no diré si podía o no haserlo, pero sí de que Lloréns prendió 10 en Villarreal de los cuales fusió 8. De estos, 6 estaban tenidos por ladrones y dos, disen todos, que no lo heran y que los fusiló por que heran los que más fuego le hicieron desde el fuerte quando Llorens entró en Villarreal con el Serrador y los dos restantes no sufrieron la suerte de fusilados, por que habían servido con él en la facción, siendo de notar que eran Ladrones y que hasta

encausados estan por tales" (9).

Per la raó que siga, d'ençà la casa resta sempre tancada fins 1892, en que es va vendre (10). Així, que en ella tampoc va passar a millor vida el pròcer polític.

Quan el 1892 la compra Pasqual Herrero y Soriano (11), la casa mig enderrocada les hi va fer ballar magres. Malgrat la bona voluntat de Pasqual, l'any 1898 va tindre que partir-la en tres. La casa va quedar-hi reduïda a l'edificació principal i es van separar les dues "casitas anexas".

Als darrers anys del segle XIX, mentre que d'una de "las casitas anexas" eixien flaires de xocolata i de l'altra s'escampaven pel carrer Major olorosos fums dels cigars "La Rica" de la *Gran Fábrica de Tabacos de Carlos Paret y Cia. de la Habana*, a l'edifici principal monges de la Caritat feien meditació amb tres punts ben repuntats, examen particular del *vicio dominante*, visita al Santíssim, rosari mastegat i més rosari mastegat, lectura espiritual del *padre Rodríguez*, examen general, *cuenta de la conciencia*. Vuit dies d'exercicis a l'any (12).

A la casa, l'atzarós segle acabà amb santa observança i santa obediència.

NOTES:

1. Totes les frases en cometa que fan esment als Mundina a ARXIU MUNICIPAL DE VILA REAL (A.M.Vil.) 110, *Mano de Acuerdos (1788-1789)*, fol. 17 v.º i ss.

2. Idem. fulls, 26 i ss. Aquestes famílies a GIMENO SANFELIU, María Jesús. "Configuración de la nobleza valenciana tras los decretos de nueva planta: el caso de Castelló". en BSCC, T. LXII (1985), n. 2; p. 155-179.

3. A.M.Vil. 1789. Expedientes Judiciales. "Solicitud de información sobre subrogación al vínculo paterno de don Manuel María Polo de Bernabé".

4. A.M.Vil. 2332. Expedientes Judiciales. "Reclamación de los gastos de tutela de los hijos del caballero José Joaquín Polo de Bernabé".

5. A.H.M.Vil. 896, Contribuciones Generales. *Padrones*. "Borrador del libro padrón de los bienes de Villarreal, 1843", full. 11 v.º.

6. Veure not. 3

7. A.M.Vil. 2194, Expedientes Judiciales. "Escrituras de inventarios y justiprecios de los bienes de la herencia de don Joaquín Polo Bernabé" 1771).

8. A.M.Vil. Pérez Bayer, *Correspondencia*, n.º 12, 13 i 15.

9. Idem, n.º 21

10. REGISTRE DE LA PROPIETAT DE VILA-REAL N.º 1 Libro 1212, full. 126, finc. 7787 duplicado, inscripción 6 i Tomo 20, full 15 v.º, finc. 3.

11. A.M.Vil. 1451-1454. *Padrones de Población*, "Padrón de vecinos de Villarreal (1892-1895).

12. Idem. 1458, "Padrón de vecinos... 1989".